

PETŐFI-ALBUM

Pel'ji Sandy

PETŐFI-ALBUM

A PETŐFI-TÁRSASÁG
MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTETTÉK

BARTÓK LAJOS, ENDRÓDI SÁNDOR

ÉS

SZANA TAMÁS

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R. T. KIADÁSA

1898

ELŐSZÓ.

A Petőfi-Társaság a szépirodalom nemzeti szellemben való művelésén kívül a Petőfi-kultusz ápolását és terjesztését tekinti főfeladatául. Gyűjti, tisztázza a nagy költő életére vonatkozó adatokat, erkölcsi támogatásban részesíti fordítóit és ma még szerény, de idővel nagyon értékké válható ereklyetára — egyes emlékezetes tárgyak, kéziratok és első kiadások — alapja egy később létesítendő Petőfi-Muzeumnak.

Albumunk szintén a Petőfi-kultuszt kívánja szolgálni. Összegyűjtöttük benne a legérdekesebb egykoru följegyzéseket s a modern magyar irodalom termékeiből azt, a mi a költő életének és műveinek megvilágítására szolgálhat. Életrajzi adalékok, széptani fejtegetések és szépirodalmi dolgozatok váltakoznak az Albumban, melyet a hazai irodalmi és tudományos társaságok előkelő tagjai igyekeztek változatossá és tartalmassá tenni. Sőt a nemes versengés, mely e tekintetben támadt s könyvünk kiszabott tere, melyhez alkalmazkodnunk kellett, azt a kénytelen-kelletlen helyzetet teremtette számunkra, hogy a jeles dolgozatok egész sorát kellett őszinte sajnálatunkra mellőznünk. Így SOMOGYI GYULÁNAK Petőfiről irt kitünő, de terjedelmesebb széptani cikkét, gr. TELEKI GÉZA, TEMÉRDEK (JESZENZKY DANÓ), E. KOVÁCS GYULA, FERENCZI ZOLTÁN, és mások Petőfi életére s műveire vonatkozó egyes adalékait. Szivességüket igénybe

veszszük, ha a magyar közönség rokonszenve módot és alkalmat nyújt nekünk, hogy ezt a Petőfi emlékének szánt művet egy következő kiadásban még teljesebbé tehessük.

Illusztrációink a multból és jelenből a magyar művészek buzgólkodását mutatják Petőfi nagyságának elismerése és hírnevének emelése körül. Hálás köszönettel tartozunk különösen ZICHY MIHÁLYNAK, a magyar művészet világraszóló büszkeségének, ki Albumunk számára *Petőfi apotheosisa*-t, e kis remekművet, megrajzolta, s ROSKOVICS IGNÁCZNAK, a jeles festőnek, kitől a leghitelesebb egykoru rajzok után, Petőfi kitűnő új arczképét kapja a magyar közönség.

Fogadják végül köszönetünket mindazok, kik munkásságukkal és áldozatkészségükkel e diszes könyv megjelenését lehetővé tették.

Budapest, 1898. február hó végén

A SZERKESZTŐK.

Lautom, kardom tied, oh prabakäig!

Prof. Sander

Kolonias, febr. 26. 1874.

PETŐFI SÁNDOR

ÖTVEN ÉV UTÁN.

Szobrod előtt állok: beszédét hallgatom.

Mert beszél a szobor, csak érzék kell hozzá, a mely meg tudja hallani, mit?

Az ércz lát, a kő érez, ha emberi alakot öltött.

E szobrot egy nép szerelme teremté, s a mit a szerelem hoz világra, annak élete van. S ha szülője halhatatlan, szülötte is az lesz.

Ötven év múlt el azóta, hogy szavad felhangzott: Talpra magyar! s még mindig hangzik.

A honfikötelességnek soha sincs pihenése.

Küzdünk, fáradunk, védjük a hazát, a szabadságot, a nemzetiséget. Te mondtad, azt tesszük.

Körüljártad e kerek földet, megismerted minden népét: a hogy azok megismerték a te műveidből, a mi nemzetünket s visszatértél azzal a szóval, hogy »hazánk még mindig bokréta rajta«.

A sors, a világszellem, a történet ura ellenkező irányban vitte el e föld körüli uton hazánkat, mint a merre te akartad: mégis oda hozta el, a hová te akartad.

A szó tetté vált.

A mit magad előtt látsz, az mind a te szavaidnak megtestesülése. Látod az »arany szabadságot« és azt a népet, mely, ha a haza kívánja, még ebből az aranyából is tud áldozni. Vaslánczaink nincsenek már: a mi összeköt, az aranyláncz s azt nem »rágja le a rozsda«.

Új világ, új szellemélet támadt szerte a hazában, de ebben az új életben mind saját megálmodott, megjósolt eszményképeidre ismersz.

S akár hová nyitsz be széles e hazában, palotába vagy kunyhóba, saját képmásodat látod szembejönni; otthon vagy mindenütt: kastélyok csarnoka, nádas tetők pitvara, virágos rét, dalaidtól zendül.

Majd mikor meghallod félszázad évfordulóján azt a felriadó üdvkiáltást, a mit egy erős dandár zendít fel szobrodhoz — mert az a kis csoport, a szellem harcosainak, a szabad szó úttörő munkásainak csoportja, a kit te vezettél, azóta dandárrá nőtt fel —: fölébredsz-e arra? megszólalsz-e arra? Szavadat meghalljuk, kik akkor ott leszünk, lelkünkbe bezárjuk és követni fogjuk.

»Talpra magyar!«

JÓKAI MÓR.

P E T Ó F I.

Te a szabadságot megüdvözölted
Még bölcsejében. Az viszont neked
Utolsó búcsuzásakép megirta
Ágyudörgésekkel — sírversedet.

*

Nem mondja kisdéd síri jel:
E zugban porlik tested el.
És jól van az, mert így a sír —
A melyen egy hon népe sir
S körül ragyogja szellemed —
Egész e honnak keble lett.

MADÁCH IMRE.

PETŐFI SZÜLŐI.

A legszeretettebb atya s a legszeretettebb anya.

Maga Petőfi nevezi így szülőit: a »jó öreg kocsmáros«-t és áldott szívű feleségét a hamvaik fölé emelt márvány sírkövön.

Valóban szeretett szülők, mert alig van költő, kinek lantja igazabb, megkapóbb hangokat adott volna a fiúi szeretet érzelmeinek. Petőfi családias színezetű versei példányképei a költői igazságnak, őszinteségnek, az érzelmi mélységnek és nyilatkozásbeli bájnak.

Megemlékezik róluk, midőn vágyai a szülői hajléktól elszólítják s »bolygó lába száz tövisre hág«, s a mikor újra fölkeresi a Duna mentében fekvő kis lakot, egész úton azon gondolkozik, mit mondjon majd kedvest, szépet a rég nem látott anyának, míg nem ajkán a viszontlátás örömei közt, utóljára is szótlanul csügg — mint a »gyümölcs a fán«. Még leiró költeményében a *Téli esték*-ben is minden valószínűség szerint a gyermekkori otthon emlékeit színezi ki mesteri ecsetjével. A társaival pipázgató öreg gazda s a vendégkinálásban kifáradhatatlan gazdasszony alkalmasint a jó öreg korcsmárosnak és nejének alakja a jólét korszakából.

Megragadó, könyekre indító szeretet, minőt csakis nemes, önfeláldozó lelkek ébreszthetnek. És csakugyan ilyenek voltak Petőfi szülői: a legszeretettebb atya és a legszeretettebb anya.

A költő régibb életirói, Petőfi egyik-másik kedélyes verséből következtetve, nyers és tanulatlan embernek rajzolják az öreg Petrovicsot, mint a ki sejtelmével sem birt fia lángelméjének s mindvégig oknélküli ellen-szenvvel viseltetett annak pályája iránt. Ez az ítélet ép oly elhamarkodott, mint igazságtalan. Az öreg Petrovics nem volt nyers és bárdolatlan ember, sőt ellenkezőleg, saját szorgalmából szép műveltségre tett szert, a jó olvasmányt mindig a legjobb gondúzónek tartotta,* fainak taníttatá-

* Dr. Sass István: Vasárnapi Ujság, 1884, 52. sz.

sára sok gondot fordított s míg jobb sorsban volt, nem egyszer mondta nekik: »Tanuljatok gyermekeim, még most tehetünk érettetek mindent, de ki tudja, hagyhatunk-e egyéb maradandó örökséget reátok, mint azt, a mire taníttathatunk! « *

Petrovics István MK

Az öreg társalgás közben eredeti ötleteket szőtt előadásába, mely épen olyan népszerű mondatokkal fűszerezett s átlátszó tisztaságú volt, mint a fiáé. Ellenmondást nem tűró természetét azonban nem tudta megtagadni s évek hosszú során át szerzett tapasztalatainál fogva jogot is érzett arra, hogy házának vezetésében a rajongásig szerető anyával kezét fogva, annak csapongó érzelmeit itt-ott mérsékelve, szeretett gyermekeinek biztos jövőt ő teremtsen.

Ezért nem lehet rossz néven venni tőle, ha olykor-olykor haragra lobbant és talán durvább szavakat használt, midőn látta, hogy fia, kit áldozattal neveltetett, kiből papot, hivatalnokot vagy egyéb urat remélt, egyszerre kedvet kap a versfaragáshoz, a komédiához, s ekkép füstbe mennek szép álmai, ő maga pedig gúnytárgyává lesz a szabadszállásiak előtt, kik közül többen úgylis azt jósolgatták, hogy fia az akasztófán végzi életét. Nem kell felednünk azt sem, hogy Petőfi és atyja közt a leghevesebb összetűzések arra az időre estek, midőn Petrovics először az árvíz, azután pedig az emberek gonoszsága miatt károsulva, gazdagságából egyszerre koldus emberré lőn és végre midőn azt kérte, hogy legalább becsületének mocsoktalanságát bizonyítsák, azt is meg kellett érnie, hogy a bölcs szabadszállási tanács kiadta a hivatalos okmányt, mely szerint Petrovics, a míg gazdag ember volt, addig becsületes is volt, de aztán még azt sem lehet róla mondani. Nagyon érthető, ha a tönkre ment és üldözött vadként zaklatott szegény ember mindig haragra lobbant, ha arra a fiára gondolt, ki tizenhat esztendejével bölcsőbb akart lenni nála, az élet iskolájában megedzett embernél.

Midőn Petőfi így jellemzi:

De ő nem tartja nagyra,
Hogy költő fia van,
Előtte minden ilyes
Dolog haszontalan —

szavait nem lehet, nem szabad szószerinti értelmükben vennünk. — Az öreg Petrovics csak azért nem tartotta nagyra, hogy költő fia van, mert tudta, hogy az írói pálya Magyarországon áldástalan. Ily szempontból kell megítélnünk a színészet iránt mutatott ellenszenvét is. Nem tagadta, hogy Thalia papjai a nyelv apostolai; de ellensége volt a színészkedésnek, mert nem tartotta azt független, nyugalmas jövőt biztosító pályának. Ezért dobta oda gúnyosan a színészet nagy jelentőségéről szónokoló fiúnak: »tudom, sokat koplaltál, mutatja a színed«, hogy fölrázza őt álmaiból, rámutatván a kendőzetlen valóra. Midőn később mint segédszerkesztő és díjazott munkatárs mutatta be magát szülőinél, az apa és fiú közti viszony is közvetlenebbé, bizalmasabbá vált.

Petőfi szülei.

Dr. Sass István, a költő hűséges barátja, ebből a korból egy családi jelenet mélyen megható rajzát hagyta ránk. Petőfi, hogy tönkre ment és tehetetlen szülőinek sorsán szűkecske jövedelme mellett is segíthessen, számukra Vácot, a csöndes, olcsó és a mellett könnyen hozzáférhető várost jelölte ki 1847 tavaszán lakóhelyül. Innen érkezett hozzá egy napon az a hír, hogy az ő »édes-kedves« anyja aggasztóan megbetegedett. Petőfi, Sass társaságában rögtön Vácra utazott. A híresztelés azonban, szerencsére, nem bizonyult be valónak. A jó asszonynak csak annyi változása volt, hogy köhécselvén, nehezeire esett a beszéd. A szót ennélfogva a gazda vette át s miután egyideig közönyös tárgyokról folyt a társalgás, az öreg végre Sándor viselt dolgairól kezdett előhozakodni.

Petőfi szó nélkül, szivarozva járt föl s alá, néha-néha elmosolyodva apja részletező előadásán. Végre megállt s kedélyesen kérdezte: kibékült-e már korhelynek tartott fiával?

A jó öreg ekkor elérékenyülve következőleg válaszolt:

»Az isten is megverne, kedves gyermekem, ha panaszkodnám s el nem feledtem volna mindazon keserűséget, mit nekem és anyádnak okoztál. Most már semmi panaszkodásunk, sőt naponkint kérjük Istent, hogy téged megáldjon.«

A költő, ki leverve utazott el Vácra, visszatérőben egészen megváltozott: közlékeny, kedélyes volt s tréfálkozott az egész út alatt.

Castelar Emil mondja Byronról írt szép tanulmányában: »Ha jó sugallatot érzesz szivedben, ha vágyat táplálsz letörülni a szenvedők könyeit, segíteni a szerencsétlent, utolsó falatodat is megosztani az éhezővel, a halál karjaiba vetni magadat, csakhogy felebarátod életét menthessed, — fordulj meg, és mint őrangyalodat, ki a jó gondolatokat súgja szivednek, anyádnak szeretett árnyát találod oldaladnál. Az elme, a könyvek, az iskolák és az atya oltják belénk az eszméket, de az érzelmeket mindig anyánktól nyerjük; a jellemet az anyák alkotják.« — Petőfinél szintén föltalálhatjuk e szép szavak igazolását. A költő mély kedélyét, gyöngéd érzelmességét az angyaljóságú nőtől örökölte és csakugyan hangja is mindig gyöngédebb és melegebb, ha anyjáról emlékezik vagy azt ellentétül állítja atyja mellé. Midőn félig tréfásan, félig szemrehányásképen mondja atyjáról, hogy »csak a húsvágáshoz ért s nem sok hajszála hullt ki a tudományokért«, egész örömmel felel anyjának száz meg száz kérdéseire:

És vége-hossza nem lett
Kérdezgetésinek ;
De nekem e kérdések
Olyan jól estenek :

Mert mindenik tükör volt,
A honnan láthatám,
Hogy a földön nekem van
Legszeretőbb anyám !

Még élesebben rajzolja az anya és apa közti ellentétet a *Vizen* című költeményében, mely egészben véve, megtörtént dolog leírása.

Petőfi Duna-Vecsén 1844-ben csolnakán egyik barátját mentette ki a Duna hullámaiból, s ekkor írta:

Anyám, ha mostan látnál,
Tudom, hogy mondanád:
»Az istenért, ha feldülsz,
Nem féled a halált?«

Apám, ha mostan látnál,
Tudom, hogy mondanád:
»Az ördög hurczol arra
Szagatni a ruhád.«

A gyöngéden szerető anyát s a komoly, mindig számító apát talá-
lóban festeni már alig lehetne, mint azt Petőfi festi ebben a rövid
versben. És érezteti is hálóját az anya gyöngédségeért, mert mindenkor
a szerető szív rajongásával beszél felőle s még nélkülözéseinek hírével
sem akar fájdalmat okozni neki:

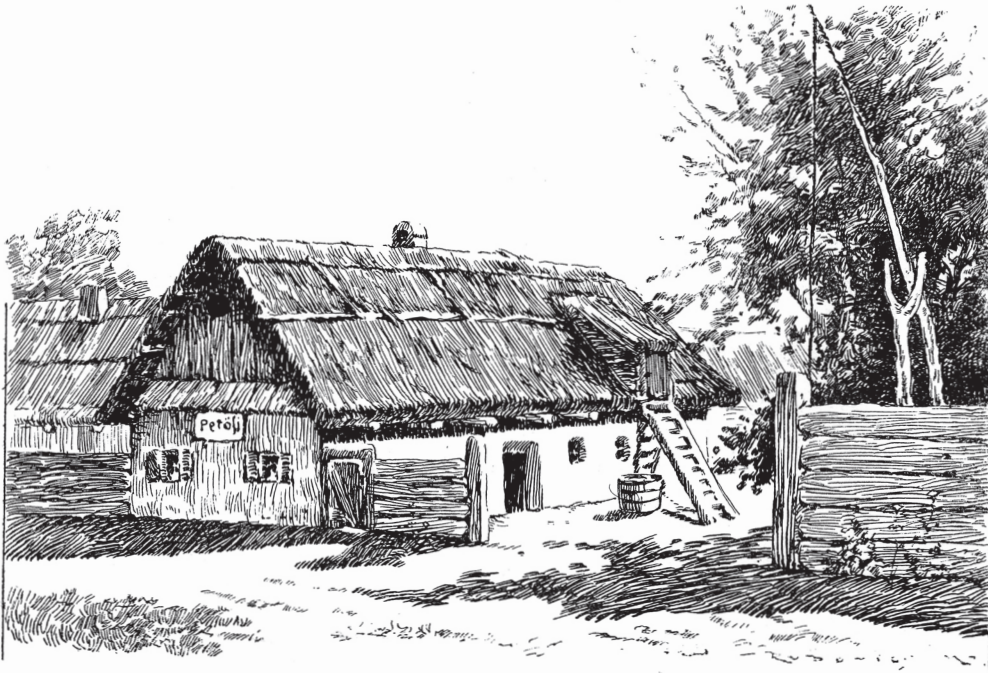
... Szép hazámba ismerősök mennek;
Jó anyámnak tőlük mit izenjek?
Szóljatok be, földiek, ha léssen
Utazástok háza közelében.

Mondjátok, hogy könyeit ne öntse,
Mert fiának kedvez a szerencse...
Ah, ha tudná, mily nyomorban élek,
Megrepedne a szive szegénynek!

A költő anyja iránt érzett nagy szeretetét átvitte az életbe is s míg
a tüntető előzékenység terhére volt, az egyszerű, melegen érző házinők
előtt kedélye teljesen megszelidült, róluk anyja jutván eszébe. Pákh Albert
anyja, Arany János felesége azért nyerték meg tetszését, mert »egyszerűk
és jók voltak,« mint az ő anyja. Midőn pedig 1848 elején olyan helyzetbe
jutott, hogy szülőin segíthetett, mint boldog ifjú házaspár, így szólt Jókaihoz:
»majd meglátod, hogy most fogom megírni a legszebb szerelmes ver-
seimet: egy egész kötet költeményt — az anyámhoz«.

Hozzá is fogott, de a forradalom tervében megakadályozta.

Hogy Petőfi kritikája atyjáról nem a harag vagy boszúság föllobbanása, hanem csakis a jóakarató humor megnyilatkozása volt: ama költeményei mutatják, melyekben szive töprengését festi a szülők sorsa felett. A *Jó öreg kocsmáros*-ban már csak könyei vannak a mások gonoszsága miatt koldusbotra jutott szegény ember számára:

Petőfi szülőháza Kis-Kőrösön.

Alkonyuló félben van már élte napja,
S ilyenkor az ember nyugodalmat óhajt,
S ő reá, szegényre, a szerencsétlenség,
Ő reá mostan mért legtöbb gondot és bajt.

Biztatom, hogy majd még jóra fordul sorsa ;
Ő fejét csóválja, nem hisz a szavamnak,
»Úgy van, úgy«, szól később, »jóra fordul sorsom,
Mert hisz lábaim már a sír szélén vannak.«
Én elszomorodva borulok nyakába
S megfürösztem arczát szemeim könnyével,
Mert az én atyám e jó öreg kocsmáros...
Áldja meg az Isten mindakét kezével!

Fiúi gyöngédsége azonban az *István öcsémhez* és *Szülőimhez* című versekben nyilatkozik meg legtöbb erővel. Mindakettőben egy az alap-

Petőfi búcsuja a szülői háztól.

(Munkácsy Mihály festménye.)

gondolat; a költő csak azt kívánná, hogy kedvezőbb anyagi helyzetbe jutva, segíthessen szülői szegénységén:

Hejh, édes szülőimék,
Gazdagodjam meg csak!
Akkor, hiszem istenem,
Nem panaszkodnak.

Vágya csak részben teljesült; de azt még megérte, hogy egy alkalommal a büszkeség és megalégedés édes könyeit csalhatta a jó öreg kocsmáros szemébe. Jellasics bán 1848 szeptemberi betörése után Pesten önkényes szabad csapat alakult s ennek az alkotmányra való fölesketésével Vasvári Pál volt megbízva. Vasvári tisztének teljesítése után ezüst gombos dolmányban, magyar nadrágban, hosszúszerű csizmában és pörge kalapban egy már őszbevegyült férfiút vezetett elő s azt lelkes szónoklattal a csoport zászlótartójául ajánlotta. »A nemzeti lobogót, e szent jelvényt — szólta Vasvári — hívebb kezekre nem bízhatnám.«

Petőfi István.

Az ajánlott Petőfi édes atyja volt.

A mint a Petőfi név elhangzott, egyszerre száz meg száz kar nyult az öreg Petrovics felé. A jó ember szemei megteltek könnyel, az öröm könyeivel s alig talált szavakat a váratlan kitüntetés megköszönésére. Ha nem mutatta volna is, arcza elárulta, hogy ez volt legboldogabb napja életének. A táborban általános tiszteletben részesült, esténként számosan gyűltek köréje, kiknek aztán mindig örömet mesélgetett a haza nagy költőjéről, az ő kedves Sándor fiáról.

A jó öreg utolsó öröme unokájának: Zoltánnak születése volt.

Áradozó szívvel írja december 20-án: »Szeretett gyermekeim, először is csak állandó egészséget kívánok az istentől szeretett Zoltánomnak és Juliskámnak és neked, Sándorom . . . Ugyan 20-án örömben hoztattam egy itcze bort, és poharat emeltem, hogy még nekem is lehet unokámról beszélni . . . Zoltánnak kardot kell szerezni, mert különös esztendőben született, hogy minden kis gyermek oldalán kardot kell látnunk.«

Az anya ezt tette hozzá: »Kedves szeretetteim, bocsássatok meg, hogy

az öreg annyi bohóságot irt. Nagy öröm lepte meg őtet, hogy megmaradt életök mind Juliskának, mind Zoltánkának. Kivánnék addig élni, míg az ajkaimhoz szorítanám és egy meleg csókkal illetném kedves unokámat.»

Az öreg Petrovics, midőn 1849 telén Debreczenben járt, még láthatta kis unokáját s onnan visszatérve Pestre, nemsokára bekövetkezett haláláig beszédének mindig kedvencz tárgya volt a kis forradalmi gyermek. Még halálos ágyán is, a mikor már beszélni nem tudott, karjait úgy mozgatta, mintha gyermeket ringatna, azzal akarván tudtára adni feleségének, hogy unokájáról gondolkodik.

A »legszeretőbb anyától« a sors még azt az örömet is megtagadta, hogy Zoltánkáját valaha szívéhez szoríthassa.

A két hitestárs élete csodálatos módon volt egyűvé szöve. Mintha csak a végzet egymásért teremtette volna őket: egy esztendőben születtek, egy esztendőben hunyták örök álmra a szemüket.

Honvédeink épen Budavárát ostromolták. A szegény özvegy Budán puskatúzben kereste fel kisebbik fiát. Az elváláskor sem az anya, sem a fiú nem gondolt arra, hogy többé nem látják egymást.

Negyednapra történt meg Budavárának bevétele. A kisebbik fiú szintén ott volt a harczosok között, rohamközben bátran hágott föl a bástyára s midőn a vár bevétele után örömittas szemmel tekintett alá Pestnek házaira, még csak nem is sejtette, hogy a józsefvárosi temetőben ekkor már édes anyja is ott pihent a jó öreg kocsmáros mellett.

A legszeretőbb anya temetésén csak költő fia lehetett jelen:

Láttam jó atyámat . . . vagy csak koporsóját,
Annak sem látszott ki csak az egyik széle,
Ezt is akkor láttam kinn a temetőben,
Mikor jó anyámat tettük le melléje.

Petőfi Zoltán
egy napos honvédek.

Nagyobb anyja december 16-án 1848

A vár bevétele követő napon azonban

hárman jelentek meg a legszeretőbb apa és anya sírjánál: a két fiú és az öregebbnek a felesége.

Kérdé az egyik, hogy mi legyen a sírkő felirata? »Semmi más, mint a legszeretettebb atya s a legszeretettebb anya« — válaszolá a másik — »elég, ha mi tudjuk, hogy kik nyugsznak itten.« *

A jó szülők sírköve még ma is ezt az egyszerű, de sokat mondó föliratot viseli a homlokzatán. Most már ott áll a kerepesi-úti temetőben, a hová a drága hamvakat néhány év előtt átszállította a nagy költő nevét viselő irodalmi társaság.

Unokák, dédunokák nem zarándokolnak a jó öregek sírhalmához. De fölkeresi a nemzet kegyelete, mert Petőfinek, a költőnek, érületben minden magyar ember rokona, s a jó szülők, kiket ő annyira szeretett, megérdemlik, hogy tisztelettel csüggjünk az emlékükön.

SZANA TAMÁS.

ELSŐ ISMERKEDÉS.

Oh, mi édes is volt... Éjfélkor lett vége
A mesemondásnak, mesehallgatásnak —
De az iskolában a »kétszerkettő«-ből
Rosta Gyuri bezzeg csunyán megvert másnap!

A kályhasarokba kellett térdepelnem,
Déli harangszóig úgy elsírdogáltam...
S könnyeim fátyolán meg az ablakon át
Az uton mindegyre egy szekeret láttam.

Szaladó szekéren azt a méla vándort,
Kiről olyan szépen mesélgetett anyám:
»... És mikor hazaért, úgy csüggött szótlanúl
Édes anyja ajkán, mint a gyümölcs a fán...«

Rosta Gyuri bizony első padba került,
El is dicsekedett a nyert diadallal!
— De én többet tudtam másnap mindenkorra:
Egy öröknagy névvel, egy örökszép dallal...

LAMPÉRTH GÉZA.

* Életképek, 1876. 136. sz. Sebestyén Dávid cikkében.